

ВІДГУК

офіційного опонента Воронова Марка Миколайовича
на дисертацію Моткової Ольги Дем'янівни «Пряма дія норм Конституції
України у сферах реалізації та захисту прав людини: питання теорії та
практики», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Ознайомлення з текстом поданого на захист дисертаційного дослідження, автореферату й наукових праць здобувача, опублікованих за обраною темою, надають змогу зробити наступний висновок.

Актуальність і значущість теми дисертаційного дослідження зумовлена, передусім, необхідністю розробки доктринальних засад ефективності Конституції України як Основного закону суспільства і держави. Як зазначено в частині 3 статті 8 Основного Закону, норми Конституції України є нормами прямої дії. По суті, це означає, що кожна конституційна норма потенційно може бути безпосередньо застосована у правозастосовчій діяльності. Попередні конституції радянського періоду не мали подібних положень, через що практика застосування норм Конституції як норм прямої дії розпочалась в незалежній Україні.

Україна продовжує тернистий шлях до побудови ефективного публічного управління з урахуванням європейських стандартів і вимог, і Конституція України у відповідному процесі відіграє ключову роль. Негативно позначається на прямому застосуванні конституційних норм сприйняття Основного Закону як декларативного акта. Тому важливе значення має підвищення правової культури органів державної влади та їх посадових осіб щодо реалізації прямої дії норм Конституції України. Останні повинні шляхом свідомого застосування норм Основного Закону України до конкретних життєвих ситуацій укорінювати в правовій свідомості громадян роль Конституції України як прямодіючого акта. Дисертація сприятиме теоретичній розробці питання прямої дії норм Конституції

України та посиленню її ролі як могутнього інструменту захисту прав і свобод людини і громадянина.

У даному контексті тема дисертаційного дослідження О.Д. Моткової безумовно має актуальність і суттєве значення як у теоретичному аспекті, для розвитку вітчизняної конституційної-правової доктрини, так і в суто прагматичному плані – як спосіб удосконалення механізму захисту прав людини і громадянина в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Рецензована праця виконана відповідно до завдань і основних напрямів Національної стратегії у сфері прав людини, схваленої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2016-2020 рр., прийнятим Загальними Зборами НАПрН України.

Мета, об'єкт і предмет дослідження сформульовані чітко, коректно й науково виважено, а його наукознавчі завдання є цілком виправданими, вони досить повно охоплюють відповідну тематику і повністю перебувають у межах наукової спеціальності 12.00.02.

Методологічна основа дослідження має цілісний характер і включає в себе адекватні поставленим цілям і завданням філософські, загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Зрозуміло, що з огляду на специфіку предмета дослідження провідну роль при викладенні всіх підрозділів дисертації відгравали системно-структурний, структурно-функціональний і порівняльно-правовий методи дослідження, проте в роботі над темою широко представлені й такі методи дослідження, як формально-юридичний, історико-правовий, статистичний тощо. Дисертація спирається на досить міцну джерельну базу (237 найменувань), що включає в себе літературу не тільки з юриспруденції, але й з суміжних галузей знань, що стосуються теми дослідження.

Основні положення дисертації отримали належну апробацію: вони обговорювалися на засіданнях відділу проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України (протокол №10 від 21 травня 2019 року), а також на шести науково-практичних конференціях, а

саме: «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (21-22 липня 2017 року, м. Харків), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (22-23 вересня 2017 року, м. Хмельницький), «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (23-24 лютого 2018 року, м. Запоріжжя), «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (9 березня 2018 року, м. Одеса), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (20-21 липня 2018 року, м. Харків), «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (5-6 жовтня 2018 року, м. Дніпро).

Наукова новизна основних положень та висновків дисертації полягає у тому, що вона є одним із перших в Україні дисертаційних досліджень, в якому вирішено актуальне наукове завдання, котре полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні практичних перспектив використання властивості прямої дії норм Конституції України.

Наукове і практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання наукових положень і висновків дослідження у практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування у процесі реформування механізму реалізації та захисту прав людини та забезпечення прямої дії норм Конституції України; процесів реформування системи захисту прав людини. Необхідність імплементації у правозастосовчу діяльність національних органів державної влади та місцевого самоврядування запропонованих форм застосування норм Основного Закону та окремих правових категорій розглядається авторкою як один із визначальних чинників підвищення ефективності процесу реалізації та захисту прав людини.

У науково-дослідній сфері: висновки дисертаційного дослідження певним чином розвивають теорію конституційного права та можуть бути використані при підготовці наукових робіт, у тому числі кваліфікаційних.

У навчально-методичному процесі: можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України», спеціальних курсів щодо прав людини та при підготовці навчальних посібників і підручників із зазначених

дисциплін, проведенні тематичних семінарів і тренінгів для практикуючих юристів.

У сфері практичної діяльності: матеріали дисертації можуть бути використані у правозастосовчій діяльності для доктринального тлумачення чинного законодавства України у сфері прав людини та реалізації або застосуванні норм Конституції України..

Загальна **структура роботи** має звичний вигляд і побудована за принципом «від загального – до конкретного». Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 196 сторінок, з яких основного тексту – 145 сторінок. Обрана дисертанткою архітектура роботи є вдалою; у поєднанні з правильно підібраною методологією вона надала змогу авторові досить повно й послідовно розкрити наявну проблематику, забезпечити логіку дослідження й обґрунтованість результатів.

Загальна характеристика змісту дисертаційного дослідження. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета і задачі роботи, її методологічна основа та науковознавча база, а також основні положення, що виносяться на захист, підкреслюється наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади прямої дії норм Конституції України у сферах реалізації та захисту прав людини», що складається з трьох підрозділів, досліджено сучасний стан наукового розуміння дії норм Конституції України, надано авторське визначення зазначеної юридичної категорії, встановлено його значення та форми, досліджено теоретичні положення прямої дії норм Основного Закону окремо та у співвідношенні з категоріями «аналогія закону» та «аналогія права».

Натомість у другому розділі «Пряма дія норм Конституції України: питання практичної реалізації у сфері прав людини», що теж складається з трьох підрозділів, проаналізовано практику Конституційного Суду України у контексті

застосування положень Основного Закону як норм прямої дії, надано характеристику рішень національних судів на предмет захисту прав людини з використанням норм Конституції України.

Загалом найбільш суттєвими здобутками дисертантки, що характеризують наукову новизну і практичну значущість рецензованого дослідження, на наш погляд, є:

- ґрунтовний аналіз окремих елементів механізму реалізації прав людини та механізму захисту прав людини у їх динамічному розвитку, що дозволило зробити висновок про те, що здійснення права має місце тоді, коли суб'єкт права самостійно вчиняє дії, спрямовані на забезпечення суб'єктивних інтересів як результату, а про реалізацію його права йдеться у разі необхідності вчинення окремих юридичних дій й іншими зобов'язаними на те суб'єктами;

- визначення співвідношення понять прямої дії норм Конституції України з аналогією закону та аналогією права, що дозволило зробити висновок про те, що реалізація юридичної властивості прямої дії норм Конституції України не має на меті виключно подолання прогалин у галузевому законодавстві України; гарантує безпосередню реалізацію таких норм при їх дотриманні, виконанні, використанні та застосуванні суб'єктами відповідних правовідносин; реалізується безумовно та не потребує певних на те умов;

- розробка та обґрунтування концептуальних, базових наукових підходів щодо формування механізму реалізації та застосування положень Конституції України, як норм прямої дії;

- теза щодо подібності механізму прямого застосування норм Конституції України національними судами та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини.

- теза про те, що реалізація юридичної властивості прямої дії норм Конституції України не має на меті виключно подолання прогалин у галузевому законодавстві України, гарантує безпосередню реалізацію таких норм при їх дотриманні, виконанні, використанні та застосуванні суб'єктами відповідних

правовідносин; реалізується безумовно та не потребує певних на те умов, що відрізняє її від аналогії закону та аналогії права.

- висновок про те, що Конституційний Суд України застосовує норми Основного Закону безпосередньо у своїй юрисдикційній діяльності шляхом їх буквального та розширювального тлумачення. Пряма дія норм Конституції України має абсолютний характер та поширюється, як на вимоги щодо суті нормативно-правових актів, так і на їх зміст, а також на спосіб формулювання та процедуру прийняття, що підтверджується практикою Конституційного Суду України.

Крім того, слід визначити, що здобувачкою був проаналізований великий обсяг рішень Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, Європейського Суду з прав людини в контексті вирішення задач дисертаційного дослідження.

Загалом слід відзначити, що дисертація О.Д. Моткової відзначається високим теоретичним рівнем виконання, вмільм використанням сучасного методологічного арсеналу, виваженістю й обґрунтованістю висновків, належною правовою культурою теоретичних побудов. Положення, що виносяться на захист, справді містять ознаки наукової новизни, вони є належним чином обґрунтованими, а представлені в роботі аргументи на користь позиції авторки – досить переконливими

Однак, як і при дослідженні будь-якої складної та нової теоретичної проблеми, в зазначеній дисертації міститься низка спірних, неузгоджених і не зовсім обґрунтованих положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми:

1. Авторка розглядає пряму дію норм Конституції України у матеріальному сенсі – це юридична властивість норм Конституції України, котра гарантує безпосередню реалізацію таких норм при їх дотриманні, виконанні, використанні та застосуванні суб'єктами відповідних правовідносин. Водночас, у процесуальному аспекті – це юридична властивість, що полягає у можливості деталізації матеріальних положень Конституції України з метою встановлення

порядку їх реалізації та забезпечується шляхом прийняття спеціальних законів, що передбачено виключно у тексті Конституції України. При цьому вона зазначає, що усі норми Конституції України наділені юридичною властивістю прямої дії виключно в силу їх закріплення у тексті Основного Закону, пряма дія окремої норми реалізується у матеріальному або процесуальному аспекті, залежно від її змісту (стор. 165 дисертації).

На мою думку, на практиці не усі матеріальні норми Конституції України мають потенціал прямої дії та можуть бути реалізовані громадянами України, іноземцями та особами без громадянства як безпосередньо, так й після звернення до суду (наприклад, ст. 38 Конституції України щодо закріплює матеріальне право громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах. В той же час відсутність матеріальних норм унеможлиблює реалізацію такого конституційного права громадян України).

2. На сторінці 89 дисертації авторка вказує, що «властивістю прямої дії наділені усі без виключення норми Конституції України (як матеріальні, так і процесуальні) та незалежно від того, чи встановлено механізм їх реалізації у спеціальному галузевому законодавстві». Вважаю, з урахуванням практики діяльності органів і посадових осіб органів публічної влади та їх посадових осіб, судової практики, таке твердження є досить дискусійним й потребує додаткової аргументації під час прилюдного захисту дисертації.

3. Пряма дія норм Конституції України — це її юридична властивість, що має досить широкий зміст, який включає три компоненти. По-перше, дію Конституції України незалежно від наявності нормативно-правових актів, що конкретизують чи доповнюють її. По-друге, право громадянина вимагати у будь-якого суб'єкта, що уповноважений застосовувати конституційні норми, забезпечення йому можливості користуватись нормою, яка включена в текст Конституції, і обов'язок зобов'язаного суб'єкта виконувати таку вимогу громадянина. По-третє, видання законів, які конкретизують норми Конституції, в тому числі вказані в самому тексті Основного Закону України. Виходячи з цього, виникає питання щодо можливості притягнення до юридичної відповідальності органів та посадових

осіб публічної влади України за зловживання правом, зокрема, в контексті неухвалення законів, які прямо передбачені в Конституції України, або встановлення такої відповідальності за свою бездіяльність в даній сфері.

4. Деякі положення дисертації мають суперечливий характер. Так, на сторінці 89 дисертації авторка зазначає, що «Конституцією України встановлюються **основи суспільного ладу, державного устрою, порядку утворення, організації, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, їх компетенції, прав і обов'язків людини і громадянина, тобто, у загальному вигляді врегульовано найважливіші правовідносини, що виникають у державі, встановлено загальні засади правового регулювання**». Слід зазначити й уточнити, що в Конституції України встановлюються **основи конституційного ладу**.

На сторінці 24 дисертації здобувачка вказує, що «сучасна Конституція України закріплює низку прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, зокрема: **рівність (ст.21);** право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23); право на життя (ст.27); право на повагу до його гідності (ст.28); право на особисте і сімейне життя (ст.32); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст.48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.49); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст.50)». Вважається, що у ст. 21 Конституції України закріплено не право громадян на рівність, а рівність як принцип правового статусу особи в Україні.

Втім зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації О.Д. Моткової, мають характер наукової дискусії та покликані спрямувати дисертантку на продовження наукових досліджень за обраною темою.

Загалом подана на захист дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, котра містить вирішення важливого для сучасного конституціоналізму наукового завдання, що полягає в вирішенні актуального наукового завдання, котре полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні практичних перспектив використання властивості прямої дії норм Конституції України.

Основні результати дисертації досить повно викладені у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях: «Науковий вісник публічного та приватного права», науково-практичних юридичних журналах «Публічне право» та «Підприємництво, господарство і право», часописі Хмельницького університету управління і права «Університетські наукові записки», у зарубіжному науковому виданні «Legea și viața: revistă științifico-practică». Співставлення текстів дисертації та автореферату свідчить, що їх основний зміст є тотожним.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що дисертація «Пряма дія норм Конституції України у сферах реалізації та захисту прав людини: питання теорії та практики» за змістом та формою відповідає вимогам п.11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (з наступними змінами), а її авторка – Моткова Ольга Дем'янівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри

конституційного і муніципального права

юридичного факультету Харківського

національного університету імені В.Н. Каразіна

кандидат юридичних наук, доцент

М.М. Воронов

06 грудня 2019 р.

НАЧАЛЬНИК СЛУЖБИ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ

